

Od świtu do zmierzchu: Geneza, rozwój i koniec Sektora X, prekolumbijskiego obserwatorium astronomicznego w kompleksie sztuki naskalnej Toro Muerto (departament Arequipa, Peru)

Stanowisko Toro Muerto, położone w pustynnym wąwozie na południowym wybrzeżu Peru, to jeden z największych i najbogatszych na świecie kompleksów archeologicznych ze sztuką naskalną. Na otwartym obszarze o powierzchni ok. 10 km² znajdują się tu dziesiątki tysięcy bloków pochodzenia wulkanicznego, z których ponad dwa i pół tysiąca zostało w przeszłości ozdobionych petroglifami, czyli wykutymi lub wrytymi w skałę przedstawieniami motywów geometrycznych, zwierząt i postaci antropomorficznych. Wykonywali je tutaj przedstawiciele różnych lokalnych i ponadregionalnych kultur odwiedzających to miejsce przez ponad półtora tysiąca lat (mniej więcej od przełomu er aż do czasów inkaskich, tj. do połowy XVI w.).

Toro Muerto, leżące w pobliżu żyznej i intensywnie wykorzystywanej rolniczo doliny rzeki Majes, znane było doskonale ludności miejscowej już w czasach kolonialnych (traktowano je wówczas niestety jako kamieniołom dokonując tu nieodwracalnych zniszczeń), ale w świecie naukowym usłyszano o nim dopiero w latach 50. ubiegłego wieku. Mimo wielkiego potencjału poznawczego tego stanowiska, badania prowadzone tu przez kilka kolejnych dekad – zarówno przez archeologów peruwiańskich, jak i cudzoziemców – nie były jednak zbyt intensywne; podstawowe informacje o stanowisku nie były w żaden sposób zweryfikowane, istniejąca dokumentacja była skażona licznymi błędami, a o samym stanowisku poza Peru mało kto słyszał.

Sytuacja ta diametralnie zmieniła się na korzyść dzięki pracom dwóch polsko-peruwiańskich projektów badawczych zrealizowanych tu w latach 2015-2023. W ich wyniku – przy użyciu najnowocześniejszych metod dokumentacyjnych – zinwentaryzowano całość stanowiska, po raz pierwszy ustalając jego dokładny zasięg, liczbę zachowanych na jego obszarze zabytków i dokładniejszą chronologię. Wstępnie rozpoznano także jego wewnętrzną strukturę i dowiedziano się więcej o rodzajach działań rytualnych organizowanych tu w przeszłości. Dzięki badaniom wykopaliskowym ujawniono liczne depozyty ofiarne lokowane przy niektórych blokach skalnych oraz pozostałości uct. Wyniki tych badań prezentowane były zarówno na międzynarodowym forum naukowym, jak i w formie publikacji popularno-naukowych (więcej informacji na ten temat można znaleźć na stronie internetowej projektu: toromuerto.org).

Z pewnością jednym z najdonioślejszych dokonań naszej ekipy było odkrycie nieznanego, dotychczas nieopublikowanego i niezwykle interesującego fragmentu stanowiska, który określiliśmy mianem Sektora X. Analizując zebrane tam dane, postawiliśmy hipotezę, że ta część monumentalnego kompleksu, która w zasadzie jako jedyna przetrwała do naszych czasów w niemal nienaruszonym stanie, mogła w przeszłości pełnić rolę obserwatorium astronomicznego. Gdyby udało się udowodnić tę hipotezę, Toro Muerto stałoby się ewenementem w skali światowej. Badania archeoastronomiczne są bowiem najczęściej prowadzone na stanowiskach z – mniej lub bardziej formalną – architekturą (np. megalityczne grobowce na Malcie lub w Irlandii, Stonehenge w Wielkiej Brytanii, miasta Majów na Jukatanie), natomiast w Toro Muerto ona nie występuje. Mamy tu do czynienia wyłącznie z wykorzystaniem elementów naturalnego krajobrazu, które pokryto wykutymi w skałę wyobrażeniami.

Zasadniczym celem proponowanego obecnie projektu jest dokładne zbadanie historii Sektora X od momentu jego powstania (wybór miejsca, wykonanie pierwszych petroglifów) do chwili jego opuszczenia, która być może związana była z katastrofą naturalną (potężnym wpływem guzowobłotnym, który pogrzebał część tego zespołu pod grubą warstwą mułu i kamieni). Chcemy się dowiedzieć, kto i kiedy stworzył petroglify w Sektorze X, przy użyciu jakich narzędzi i technik wykonał tę pracę, ile czasu mogła ona zająć. Zamierzamy zbadać symbolikę obecnych tutaj złożonych kompozycji różnorodnych motywów, postarać się zrozumieć strukturę i program ikonograficzny tego wyjątkowego założenia. Analizując przede wszystkim dane z przeprowadzonych tu dokładnych pomiarów astronomicznych mamy nadzieję znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób dokonywano w tym sektorze obserwacji nieba, co z nich i w jaki sposób rejestrowano, a także jakie zjawiska i z jakich powodów były istotne dla dawnych mieszkańców tego regionu Peru.